

Юлія Сергіївна Чаплінська,

аспірантка Київського національного університету імені Тараса Шевченка

ВПЛИВ ЖИТТЄВИХ ЦІННОСТЕЙ МОЛОДОГО ПОДРУЖЖЯ НА ФОРМУВАННЯ ЕМОЦІЙНИХ СТОСУНКІВ ТА СІМЕЙНОЇ СИСТЕМИ ЦІННОСТЕЙ У ПАРИ

У статті висвітлюються емпіричні результати дослідження впливу життєвих цінностей респондентів на побудову емоційних стосунків та сімейної системи цінностей у парі, чітко виокремлюються цінності, що мають найбільш значущий формувальний вплив, а також розглядаються результати цього впливу на життя членів подружньої пари.

Ключові слова: емоційні стосунки, життєві цінності, сімейна система цінностей, молода сім'я.

Постановка проблеми у загальному вигляді. У сучасному українському суспільстві, що знаходиться на етапі соціально-економічних трансформацій, простежується необхідність вивчення сімейної проблематики, пов'язаної з першими роками шлюбних стосунків, оскільки, по-перше, в умовах посилення духовної кризи стає очевидною тенденція руйнування культурних традицій, переорієнтації цінностей з духовних на матеріальних, прагматичних і така ситуація суттєво впливає на формування й особливості функціонування сімейних стосунків; по-друге, в останнє десятиліття посилилася криза сім'ї як соціального інституту, особливо це пов'язано з молододу сім'єю, яка виявляється найбільш уразливою, оскільки члени подружньої пари стикаються з труднощами адаптаційного періоду і не завжди можуть їх вирішити (Т. Ф. Алексеєнко, 2003 [2]; В. Г. Захарченко, 2004 [10]; О. Я. Кляпець, 2005 [12]; Н. І. Оліфірович, 2006 [16]; А. А. Денисенко, 2007 [6]). Ці обставини створили необхідність для дослідження впливу життєвих цінностей респондентів на особливості побудови шлюбних стосунків, а також пошуку оптимізації цих стосунків.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано вирішення даної проблеми та на які опирається автор. Емоційні стосунки в сім'ї відіграють важливу інтегруючу роль, завдяки якій члени сім'ї відчують себе єдиною спільністю, отримують теплоту і підтримку один від одного. В. Н. Дружинін відзначає, що взаємини між подружжям є основними в системі внутрішньосімейних взаємовідносин. Вони створюють сім'ю та визначають її тип. Саме від характеру і стану подружніх взаємин залежить етично-емоційний клімат сім'ї та її виховні можливості [7]. Л. Я. Гозман досліджував наповненість емоційних взаємин у парі, як позитивних за знаком (симпатія, дружба, любов), так і негативних, поданих протилежними полюсами зазначених феноменів [4]. І. П. Райт як основу емоційних стосунків у парі виокремлює дружбу та три її параметри: добровільну взаємозалежність, труднощі у підтримці взаємин, а також цінність дружби [19]. Соціологічні дослідження, проведені за кордоном, продемонстрували, що стабільні емоційні стосунки постійно займають перші місця в ієрархії цінностей, випереджаючи такі значущі з них, як, наприклад, достаток і роботу [14; 18]. Це, у свою чергу, може свідчити про їх панівну роль у системі сімейних цінностей пари.

А. І. Антонов [3], С. І. Голод [5], О. М. Здравомислова [11] досліджували питання цінностей сім'ї. Аналізуючи їх роботи, можна виокремити такі основні цінності як офіційний шлюб, діти (репродуктивні установки), подружня вірність, терапевтичність стосунків у парі й особистісні якості шлюбного партнера.

Метою статті є висвітлення результатів емпіричного дослідження впливу життєвих цінностей на формування емоційних стосунків і сімейних цінностей у шлюбних партнерів.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Емоційні стосунки в парі базуються на доброзичливому ставленні подружжя один до одного, спільності життєвих поглядів та психотерапевтичності спілкування між членами подружньої пари. Високі показники цих компонентів емоційних стосунків у парі нівелюють появу

фрустрації у випадках сімейних конфліктів. Також невід'ємними компонентами емоційних стосунків у парі є любов та підтримка, а також довіра та взаєморозуміння. Емоційні стосунки в парі завжди є новоутвореннями молодої сім'ї. На їх основі будуються сімейні цінності [17].

Сімейні цінності – це важливі аспекти сімейної взаємодії, які поважають всі члени сім'ї, сфера спільних інтересів. Вони формуються на засадах цінностей батьківської сім'ї, але мають у собі принципові відмінності, що накладає на них життя молодої (новоствореної) сім'ї. І якщо взаємодія між членами подружжя в емоційних стосунках відбувається на рівні комунікацій та емоцій, то для сімейних цінностей це – дієвий рівень, на якому найчастіше вирішуються побутово-господарські і батьківсько-виховні проблеми.

Як уже було зазначено, сімейні цінності в молодій сім'ї беруть за основу свого формування систему цінностей батьківської сім'ї, що передається дитині як база формування системи цінностей молодого подружжя. Батьківська система цінностей відкладається в дитини на несвідомому рівні як частина сімейної свідомості, спільна для всіх її членів (певний вияв сімейної лояльності). Відсутність або недорозвиненість елемента образу сім'ї “сімейні цінності” може спостерігатися у сиріт. Залежно від індивідуальних особливостей місця зростання дітей-сиріт (у якому притулку, з якими зручностями та системою виховання), від того, наскільки дитина інтеріоризувала систему цінностей того закладу, де вона зростала (якщо у притулку не прививали цінності сімейного типу або якщо дитина з якось причини не змогла прийняти їх), у неї не формується або недорозвивається система сімейних цінностей до того моменту, поки вона не створить власну сім'ю.

В основу емпіричного дослідження було покладено гіпотезу про те, що життєві цінності впливають на побудову емоційних стосунків і сімейних цінностей у молодих сімейних парах.

Для адекватного відображення цих структурних елементів образу сім'ї було використано такі методики як: Методика діагностики міжособистісних

стосунків ДМО (Т. Лірі) [15]; методика “Спілкування в сім’ї” (Ю. Е. Альошина, Л. Я. Гозман, Е. М. Дубовська) [8]; модифікація методики “Дитячо-батьківські стосунки підлітків” (П. Троянівська) [13]; методика “Визначення узгодженості сімейних цінностей та рольових установок в сімейній парі” (А. Н. Волкова) [9]; “Морфологічний тест цінностей” (В. Ф. Сопов, Л. В. Карпушина) [1].

Перелік життєвих цінностей за В. Ф. Соповим і Л. В. Карпушиною містить у собі: *розвиток себе*, тобто пізнання своїх індивідуальних особливостей, постійний розвиток своїх здібностей та інших особових характеристик; *духовне задоволення*, тобто керівництво морально-етичними принципами, переважання духовних потреб над матеріальними; *креативність*, тобто реалізація своїх творчих можливостей, прагнення змінювати навколишню дійсність; *активні соціальні контакти*, тобто встановлення сприятливих стосунків у різних сферах соціальної взаємодії, реалізація своєї соціальної ролі; *власний престиж* як завоювання свого визнання в суспільстві шляхом наслідування певних соціальних вимог; *високе матеріальне становище* – звернення до чинників матеріального благополуччя як основного сенсу існування; *досягнення*, тобто постановка і вирішення певних життєвих завдань як основних життєвих чинників; *збереження власної індивідуальності* – переважання власних думок, поглядів, переконань над загальноприйнятими, захист своєї неповторності та незалежності. Цінності реалізуються у таких сферах життя: сфера професійного життя, сфера освіти, сфера сімейного життя, сфера громадської активності, сфера захоплень і сфера фізичної активності.

У дослідженні взяли участь 50 молодих сімейних пар у віці від 22 до 35 років, які прожили у зареєстрованому шлюбі до 3 років, та 100 респондентів, що ще не створили сім’ї, віком від 17 до 22 років.

За допомогою регресійного аналізу було визначено: які саме життєві цінності впливають на формування емоційних стосунків і сімейних цінностей у молодого подружжя. Для визначення наповненості цих елементів життєвими цінностями респондентів було використано рівняння дисперсії у загальному вигляді:

$$Y = a + ax_1 + ax_2 + ax_3 + \dots + ax_n,$$

де Y – емоційні стосунки або сімейні цінності молодого подружжя; a – константа; x – життєві цінності респондента.

На емоційні цінності в парі впливають життєві цінності особистості відповідно до формули:

$$Y = 0,307x_1 - 0,240x_2 - 0,316x_3 + 0,511x_4 + 0,337x_5 - 0,360x_6 - \\ - 0,259x_7 + 0,225x_8 - 0,234x_9 + 0,290x_{10} - 0,304x_{11},$$

де Y – емоційні стосунки в парі; x_1 – духовне задоволення у сфері сім'ї; x_2 – духовне задоволення у професійній сфері; x_3 – креативність у сфері суспільної активності; x_4 – креативність у сфері фізичної активності; x_5 – активність соціальних контактів у сфері сім'ї; x_6 – активність соціальних контактів у сфері фізичної активності; x_7 – власний престиж у сфері сім'ї; x_8 – високе матеріальне становище у професійній сфері; x_9 – високе матеріальне становище у сфері навчання; x_{10} – досягнення у сфері сім'ї; x_{11} – досягнення у сфері фізичної активності.

Найбільш виражений вплив на емоційні стосунки в парі має життєва цінність “креативність в сфері фізичної активності”. Це може бути пов'язано з активністю та різноманітністю проведення молодим подружжям свого дозвілля. Креативність в організації, плануванні і проведенні спільного вільного часу покращує сімейну комунікацію, встановлює щирість та довірливість сімейних стосунків, зменшує конфліктність і напруженість у стосунках.

Прямий вплив (тобто чим більш виражена змінна, тим значущою є інша) на емоційні стосунки в парі мають такі життєві цінності респондентів як “активність соціальних контактів у сфері сім'ї”, “високе матеріальне становище у професійній сфері”, “досягнення у сфері сім'ї” та “духовне задоволення у сфері сім'ї”. Збільшення значущості емоційних стосунків в парі пов'язано здебільшого з цінностями сімейної сфери (активними соціальними контактами, духовним задоволенням і досягненнями), а також з високим матеріальним становищем у професійній сфері. Високе матеріальне становище забезпечує задоволення базових потреб, таких як, наприклад, житло, харчування, засоби

першої необхідності. Одна з основних тем конфліктів у молодих сімейних парах – низький рівень матеріального становища, його високий рівень зменшує конфліктність у зв'язку із задоволенням базових потреб та збільшує рівень емоційних стосунків у парі з негативного вектора на позитивний. Для отримання високого рівня задоволеності емоційними стосунками в парі необхідно досить багато часу і сил приділяти формуванню стосунків, налагодженню контакту, довіри та комунікації в парі.

Обернений вплив (тобто чим більш виражена одна змінна, тим менш значущою є інша) на емоційні стосунки в парі мають такі життєві цінності респондентів як “духовне задоволення у професійній сфері”, “креативність у сфері суспільної активності”, “активність соціальних контактів у сфері фізичної активності”, “високе матеріальне становище у сфері навчання”, “досягнення у сфері фізичної активності”. Зниження рівня емоційних стосунків в парі пов'язано зі зміною орієнтації з сім'ї на інші сфери: роботу, навчання, фізичну активність. Якщо навчання когось із подружньої пари досить дорого коштує, то це може значною мірою впливати на сімейний бюджет (розподіл коштів у сім'ї), що у певних випадках призводить до виникнення конфліктів і переорієнтації емоційних стосунків з позитивних на негативні. Духовне задоволення у професійній сфері та досягнення у фізичній сфері, а також креативність у суспільній активності пов'язано з досить великими затратами часу, сил та енергії і, відповідно, менше уваги приділяється питанням сімейним.

Формувальними для емоційних стосунків у парі є цінності, пов'язані із сімейною комунікацією та матеріальним становищем. Зменшення важливості емоційних стосунків у свідомості респондентів пов'язано з переорієнтацією діяльності респондентів від сімейної до інших сфер (якщо випробувані мало часу приділяють своїй сім'ї).

На систему сімейних цінностей пари впливають життєві цінності особистості відповідно до формули:

$$Y = -2,417 + 0,463x_1 - 0,429x_2 - 0,296x_3 + 0,259x_4,$$

де Y – сімейні цінності; x_1 – духовне задоволення у сфері навчання; x_2 – активні соціальні контакти у сфері навчання; x_3 – власний престиж у професійній сфері; x_4 – власний престиж у сфері захоплень.

У свідомості респондентів систему *сімейних цінностей* визначають чотири життєві цінності респондентів, що пов'язані зі сферами самореалізації. *Найбільш виражений вплив* на систему сімейних цінностей пари має життєва цінність “духовне задоволення у сфері навчання”. Це може бути пов'язано з рівнем освіченості досліджуваних, їх моральними якостями, рівнем самосвідомості. Респонденти з високим рівнем освіченості, самосвідомості і моральними якостями будують сімейну систему цінностей, основу на міжособистісній повазі, філософській відносності, духовності та моральності.

Прямий вплив (тобто чим більш виражена змінна, тим частішою є конфліктність) на сімейні цінності мають такі життєві цінності респондентів як “духовне задоволення у сфері навчання” і “власний престиж у сфері захоплень”. Високий рівень власного престижу у сфері захоплень та високий рівень системи сімейних цінностей можна пояснити їх тісним взаємозв'язком і взаємовпливом. Якщо один із членів сімейної пари має певне захоплення, вкладає в нього час, зусилля, гроші (туризм, колекції, живопис, танці), то це, відповідно, накладає відбиток на всі сфери сімейного життя (фінанси, дозвілля тощо). У таких випадках захоплення може стати однією із сімейних цінностей або мати вагомий вплив на побудову сімейної системи цінностей. Наприклад, якщо їхати відпочивати, то лише у Голландію, де можна купити певний сорт тюльпанів, які хоче посадити на присадибній ділянці дружина.

Обернений вплив (тобто чим більш виражена одна змінна, тим меншою є конфліктність) на систему сімейних цінностей мають такі життєві цінності як “активні соціальні контакти у сфері навчання” та “власний престиж у професійній сфері”. Високий рівень власного престижу у професійній сфері і низький рівень вираженості системи сімейних цінностей може бути пов'язано з вектором ціннісної спрямованості респондента на професію, а не на сім'ю. Для респондентів (віком від 25 до 30 років) актуальною є орієнтація на професію та

цінності досягнення, матеріального статку, визнання у професійній сфері. Респонденти, у яких цінність власного престижу у професійній сфері переважає над сімейними цінностями, зазвичай мало уваги приділяють створенню сім'ї, її розвитку (якщо вона в них є), гармонізації й оптимізації стосунків всередині сімейної системи. Подібна поведінка може бути результатом малорозвинутості в особистості системи сімейних цінностей, тобто елемент "сімейні цінності" існує в образі сім'ї цього респондента, але він не є актуальним на певний проміжок життєвого часу (наприклад, період життя, коли потрібно будувати кар'єру). Оскільки система сімейних цінностей формується як результат довготривалих стосунків у парі, то високий рівень соціальних контактів у сфері навчання може негативно впливати на формування у респондента орієнтації на сім'ю та сімейні цінності. Активні соціальні контакти можна розуміти як велику кількість друзів, знайомих, активне суспільне життя, у якому на певному етапі не є актуальним створення постійних, стабільних стосунків. Також активні соціальні контакти можна розуміти як великий вибір людей у якості сексуальних, дружніх партнерів для побачень або стосунків, але респондент поки що не готовий перейти від стосунків без певних зобов'язань до постійних взаємин – у таких респондентів у прерогативі стоїть різноманіття.

Формувальними для сімейної системи цінностей є життєві цінності, пов'язані із соціальним статусом і престижем.

На основі емпіричних даних ми розробили *рекомендації щодо оптимізації сімейних взаємин.*

Для покращення емоційних стосунків у парі потрібно більше часу приділяти міжособистісному спілкуванню: з приводу господарсько-побутових проблем та їх вирішення; постановка цілей і планування спільного майбутнього; спілкування щодо спільних захоплень або захоплення одного з партнерів; обговорення проблем, пов'язаних із роботою чи навчанням обох членів подружньої пари або одного з них.

Необхідно проводити вільний час разом. Часто так трапляється, що один із членів пари бере на себе відповідальність з планування та реалізації вільного

часу пари. Потрібно по-черзі приймати рішення про місце, діяльність і час проведення вільного часу. Парі потрібно менший відсоток вільного часу проводити у дружньому колі та більший – один з одним. Також відпочинок має бути більш різноманітним (якщо пара раніше не займалася, наприклад, туризмом, то можна це спробувати, або піти на незвичний жанр фільму у кінотеатрі).

У певних пар спостерігається погіршення емоційних стосунків у зв'язку з проблемами в інтимно-сексуальній сфері. Для вирішення цих проблем, перш за все, потрібно їх не замовчувати, а намагатися обговорювати (у чому причина негараздів, які шляхи вирішення проблемної ситуації на думку кожного з партнерів, що кожен з членів пари може особисто зробити для вирішення цієї проблеми), звернутися до спеціалістів, які допоможуть, якщо пара не може впоратися самостійно. Перші кроки у вирішенні цієї проблеми піднімають рівень відкритості і довіри у парі, що в свою чергу покращує емоційні стосунки, оскільки замовчування, “невбачання у цьому проблеми” лише збільшує емоційну відстань між шлюбними партнерами.

Повага членів сімейної пари стосовно самореалізації та самовираження їх партнера суттєвою мірою оптимізує сімейні стосунки. Потрібно бути зацікавленим у творчості шлюбного партнера, у якій би формі вона не виражалася (певний стиль в одязі, відвідування певної спортивної секції, вподобання щодо танцювального напрямку тощо), з розумінням і повагою ставитися до виявлення його особистісних особливостей, не намагатися їх кардинально змінювати.

Необхідно виявляти більше зацікавленості у спілкуванні з родичами шлюбного партнера. Досить широкий спектр проблем у молодих сімейних парах пов'язано з незадоволеністю у спілкуванні з родичами одного або обох членів подружньої пари, що в свою чергу створює табуовані теми у новоствореній сім'ї та певною мірою знижує позитивні відлуння від емоційних стосунків. Для їх покращення ми рекомендуємо виявити ініціативу у

спілкуванні з родичами партнера, доброзичливому ставленні до них, намаганні знайти спільні захоплення і теми для бесід.

Висновки. У результаті емпіричного дослідження було виявлено вплив життєвих цінностей респондентів на формування емоційних взаємин та сімейної системи цінностей у членів молодих сімейних пар. Найбільш значущий вплив на емоційні стосунки в парі здійснюють цінності, пов'язані із сімейною комунікацією і матеріальним становищем. Зменшення важливості емоційних стосунків у свідомості респондентів пов'язано з переорієнтацією респондентом особистісних сил та часу від сімейної сфери до інших, наприклад професійної чи сфери навчання. Найбільш значущий вплив на сімейну систему цінностей здійснюють життєві цінності, пов'язані із соціальним статусом і престижем у різних сферах життя респондента.

На основі результатів цього дослідження було розроблено рекомендацій щодо оптимізації сімейних взаємин різного напрямку сімейного життя. Основою для оптимізації емоційних стосунків у парі ми вважаємо покращення якості міжособистісної комунікації між членами молодої подружньої пари, яка виявляється у високому рівні щирості, відкритості та довіри у спілкуванні, великої кількості різноманітних тем і відсутності або малій кількості табуйованих тем у комунікації молодят.

Перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Автором було проведено низку досліджень стосовно впливу життєвих цінностей на різні аспекти сімейного життя: сприймання батьківської та прабатьківської сім'ї респондентами, особливості побудови і функціонування Я-реально та Я-ідеального в молодих сімейних парах, а також формування емоційних стосунків та сімейної системи цінностей у молодят. Перспективними, на нашу думку, є дослідження аспектів впливу життєвих цінностей на формування етнічних, національних і релігійних особливостей у сімейній системі.

Список використаної літератури

1. Абульханова-Славская, К. А. Стратегия жизни / К. А. Абульханова-Славская. – М. : Мысль, 1991. – 299 с.
2. Алексеенко, Т. Ф. Молода сім'я в Україні: проблеми становлення та розвитку: тематична державна доповідь про становище сімей в Україні за підсумками 2002 року / [Алексеенко Т. Ф., Балакірева О. М., Гойда Н. Г. та ін.]; під ред. М. М. Ілляша, Т. М. Тележенко. – К. : Державний ін-т проблем сім'ї та молоді, 2003. – 140 с. : табл. – ISBN 966-7902-43-9.
3. Антонов, А. И. Микросоциология семьи / А. И. Антонов. – М. : МГУ, 2004. – 279 с.
4. Гозман, Л. Я. Психология эмоциональных отношений / Л. Я. Гозман. – М. : Изд-во Моск. ун-та, 1987. – 176 с.
5. Голод, С. И. Будущая семья: какова она? Социально-правовой аспект / С. И. Голод. – М. : Наука, 1990. – 56 с.
6. Денисенко, А. А. Творческая активность в процессе формирования психологической готовности к супружеским взаимоотношениям / А. А. Денисенко // Наука і освіта. – 2007. – № 4–5. – С. 46–49.
7. Дружинин, В. Н. Психология семьи / В. Н. Дружинин. – СПб. : Питер, 2007. – 176 с.
8. Методика “Общение в семье” / [Ю. Е. Алешина, Л. Я. Гозман, Е. М. Дубовская, А. Н. Сизанов] // Познай себя: тесты, задания, тренинги, консультации. – Минск : Полымя, 2001. – 592 с.
9. Волкова, А. Н. Методические приемы диагностики супружеских затруднений / А. Н. Волкова // Вопросы психологии. – 1985. – № 5. – С. 110–116.
10. Захарченко, В. Г. Подружні конфлікти та стратегії їх розв'язання в молодих сім'ях / В. Г. Захарченко // Український соціум. – 2004. – № 3 (5). – С. 48–55.
11. Здравомыслова, О. М. Российская семья: стратегия выживания / О. М. Здравомыслова, М. Ю. Арутюнян // Семья в России. – 1995. – № 3–4. – С. 88–95.
12. Кляпець, О. Я. Шлюбно-сімейні настановлення молоді як чинник вибору здорового способу життя / О. Кляпець // Соціальна психологія. – 2005. – № 6 (14). – С. 151–157.

13. Лидерс, А. Г. Психологическое обследование семьи : учебное пособие / А. Г. Лидерс. – М. : Академия, 2006. – 432 с.
14. Саморегуляция и прогнозирование социального поведения личности / под ред. В. А. Ядова. – Л. : Наука, 1979. – 264 с.
15. Собчик, Л. Н. Методы психологической диагностики / Л. Н. Собчик. – М. : Институт прикладной психологии, 1990. – Вып. 1. – С. 50.
16. Олифирович, Н. И. Психология семейных кризисов / Н. И. Олифирович, Т. А. Зинкевич-Куземкина, Т. Ф. Велента. – СПб. : Речь, 2006. – 360 с.
17. Чаплінська, Ю. С. Результати емпіричного дослідження зв'язку життєвих цінностей особистості та образу сім'ї / Ю. С. Чаплінська // Актуальні проблеми психології : збірник наукових праць Інституту психології імені Г. С. Костюка. – К., 2012. – Том 11 : Психологія особистості. Психологічна допомога особистості. – Вип. 6. – С. 593–601.
18. Campbell, A. The quality of american life / Campbell A., Converse P., Rogers &. – N. Y., 1976.
19. Wright, P. A model and a technique for studies of friendship / P. Wright // J. of experimental social psychology. – 1969. – V. 5.

Рецензент: доктор психологічних наук, професор Васютинський В. О.

Стаття надійшла до редакції 29.04.2013.

Чаплинская Ю. С. Влияние жизненных ценностей молодоженов на формирование эмоциональных отношений и семейной системы ценностей в паре

В статье освещаются эмпирические результаты исследования влияния жизненных ценностей респондентов на построение эмоциональных отношений и семейной системы ценностей в паре, четко выделяются ценности, которые имеют наиболее значимое формирующее влияние, а также рассматриваются результаты данного влияния на жизнь членов супружеской пары.

Ключевые слова: эмоциональные отношения, жизненные ценности, семейная система ценностей, молодая семья.

Chaplinska Y. S. The influence of vital values of new wedded couple on formation of the emotional relations and family system of values

In the article presents the empiric results of research of the influence of vital values on formation of emotional relations and family system of values of the couple.

Also values having the most significant forming influence have been distinguished; and the results of this influence on life of members of family couples have been examined.

Key words: *emotional relations, vital values, family system of values, young family.*